

MIRJANA MATIJEVIĆ-SOKOL
Zagreb

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI
KAO EPIGRAFIČAR

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI ALS EPIGRAPHIKER

The paper deals with the activity of Ivan Kukuljević Sakcinski in the field of epigraphy. He collected, researched and published epigraphic monuments dating from Roman times to the 19th century. He gave meaning to his work on the epigraphic heritage and carried it out through the activity of the »Society for Yugoslav History and Antiquities«. His activity resulted in several works dealing with epigraphy. His major work in this field is entitled *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji*, published posthumously, which contains 1342 inscriptions. He collected and prepared for publication inscriptions from Istria and the islands of Krk, Cres and Pag. The manuscript is kept in the Archives of the Croatian Academy of Arts and Sciences. Kukuljević was a collector of the national heritage, and his work in the field of epigraphy should be assessed in this light.

U sveukupnoj i neizmjereno bogatoj djelatnosti Ivana Kukuljevića epigrafika koja kao znanstvena disciplina podrazumijeva sakupljanje, obrađivanje i objavljivanje epigrafičkih spomenika, imala je veću važnost nego što je do sada znanstvena javnost znala. To dokazuje, osim zabilježenog u literaturi, i ono što je sačuvano u arhivima.

Ocjenjujući ulogu Kukuljevića kao osnivača moderne historiografije J. Šidak se složio s mišljenjem V. Novaka da je Kukuljević bio prvenstveno sakupljač, ali je i potvrdio da »upravo prva dva izvještaja Ivana Kukuljevića obeležavaju novu etapu razvitka hrvatske i jugoslavenske istoriografije i otvaraju put ka njenim novim strogo naučnim zadacima, s obzirom na metod i širinu naučnih koncepcija«. ¹ Riječ je o Kukuljevićevim izvještajima s putovanja u Dalmaciju i kroz Dalmaciju u Napulj i Rim ali i o putu u Veneciju i Beč. U njima su zabilježeni osim ostalih povijesnih vrela i epigrafički spomenici. ²

Prikupljanje i rad na epigrafičkim spomenicima Kukuljević je osmislio kroz djelatnost »Društva za jugoslavensku povijestnicu i starine«. Svrha utemeljenja takvog društva bila je sabiranje građe na osnovi koje će se moći kritički obrađivati povijest hrvatskoga naroda, a sa ciljem osvješćivanja naroda.

U drugom članku »Pravila« spomenutog Društva, među predmetima na koje će biti obraćena posebna pozornost kod evidentiranja pod točkom k) ubrojene su »sve plastičke umotvore nalazeće se u našoj domovini, naime na starinske grčke, rimske i slavenske napise,

spomenike, oruđe, novce, oružje, posude, kipove, stupove, slike, pečat itd.³ Poseban prilog »Pravilima« su »Pitanja na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povjestnice« i među njima 9. pitanje glasi: »Nalaze li se kod vas kameni s napisi grčkimi, latinskimi, slavenskimi, ili drugim kojim pismom«, te slijedeće 10.: »Ako su ovakve stvari nadene, gdje se nalaze sada?«⁴

Rad Društva zamišljen je kao razgranata mreža podružnica, ali je budućnost pokazala da se djelatnost *de facto* ostvarivala preko pojedinaca koji su revno odgovarali na pitanja objavljiva u dvanaest svezaka »Arkiva za povjestnicu jugoslavensku«, ograničavajući se ipak na jedan uži krug ljudi: župnike, učitelje, odvjetnike, oficire, liječnike. I literatura i arhivska građa u osobi Mijata Sabljara, najvjernijeg člana Društva za povjestnicu jugoslavensku te Kukuljevićeva prijatelja i suradnika, prepoznaje čovjeka vrlo zaslužnog za epigrafičku ostavštinu Ivana Kukuljevića.

Mijat Sabljar bio je vojnički školovan i službovao je u graničarskim pokrajinama. Po umirovljenju iz vojne službe počinje njegov najplodniji rad potican od Kukuljevića. Provodi mnoge mjesece na putovanjima po svim krajevima Hrvatske evidentirajući zadivljujućom preciznošću građu na terenu među kojom je i veliki broj natpisa od najranijih vremena. Mnoge putne bilježnice sačuvane su i u njegovoj i u Kukuljevićevoj ostavštini te je iz tog materijala evidentno koliki je njegov udjel u Kukuljevićevu radu na epigrafičkoj spomeničkoj baštini.⁵

Inače, povjerenicima na terenu, koji su ipak bili u osnovi samouki, bilo je teško egzaktno evidentirati natpise i osobito prepisati ih. Stoga im se šalje letak sljedećeg sadržaja pronađen u Kukuljevićevoj ostavštini u Arhivu HAZU:

»Uzmi jedan arak (folj) artije (papira) od malo deblje vrsti, kao što je ona, u koju trgovci robu zamotavaju, pokvasi ju, ali samo s jedne strane, metni ovu mokru stranu na napis, pak tuci po suhoj strani s jednom oštrom kefom (spazzola, setola) tako dugo, dok nebude artija dobro suha, jer ako se skine, dok je još i malo vlažna, nestane opet slova, koja su se do sad pokazala, jer se i artija opet izravna. Takovi se odtisci mogu smotati i kao listovi po pošti odpraviti, bez da se pismo pokvari. ...«⁶

Taj letak je tiskan za potrebe Narodnog muzeja u Zagrebu čiji je nastanak vezan uz ime Mijata Sabljara. Naslovljen je: »Odtisci od napisah na kamenu ili na kakvom kovu snimaju se na papir na slijedeći način:«.

I putovanja samog Kukuljevića dala su važne rezultate s područja epigrafike. Jedan od najznačajnijih natpisa iz razdoblja ranog srednjeg vijeka hrvatske povijesti je krstionica kneza Višeslava. Danas se ona nalazi u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a hrvatsku znanstvenu javnost s tekstem natpisa upoznao je upravo Kukuljević u svojim izvješćima s putovanja kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, te Veneciju i Beč objavljenim u trećem i četvrtom svesku Arkiva.⁷ Naime, Josip Valentinelli, nadstojnik Marciane koji je bio ujedno i član Društva za povjestnicu jugoslavensku, upozorio je Kukuljevića i nabavio mu snimak »veoma zanimive krstionice iz dobe v. župana Višeslava od 9. stoljetja, što se nalazi u gradskome muzeu u Mletcih«. Kukuljević navodi da se ova krstionica nalazila od davnih vremena u kapucinskom samostanu sv. Spasa u Veneciji te od 1853. u gradskom muzeju, opisuje je i donosi natpis, a u imenu »dux Wissasclavus« prepoznaje velikog zahumskog župana Višeslava iz kraja IX. i početka X. stoljeća.⁸ Zahvaljujući ponajviše ovom Kukuljevićevom otkriću pobuden je interes hrvatskih znanstvenika (Ferrari-Cupilli, Rački i drugi) pa je krstionica zamjenom umjetnina u vrijeme II. sv. rata došla u Hrvatsku.⁹

I drugi vrlo značajni epigrafički spomenik iz hrvatske povijesti zaslugom i djelatnošću Kukuljevića postao je predmet interesa i hrvatskih i drugih slavenskih istraživača. Riječ je o Bašćanskoj ploči. Naime, Josip Šafarik piše da mu je 12. siječnja 1853. godine I. Kukuljević poslao trostruki prijepis nadgrobnog natpisa iz crkve sv. Lucije kod Nove Baške na Krku. Prijepise su načinili jedan krčki klerik (Dorčić), Mijat Sabljar i I. Kukuljević. Šafarik nije mogao u tom trenutku na osnovi predočenih prijepisa identificirati pismo i zaključuje: »Pismena su tude očito nalik na glagolska, ali i na neglagolska. Ako to nije tajnopis (cryptographia), moglo bi da bude

kakovo starije pismo, možda onaj izgubljeni osnov glagolice«. ¹⁰ Bašćanska ploča sve je do današnjih dana predmet istraživanja mnogobrojnih znanstvenika različitog interesa: lingvisti, paleografičara, epigrafičara, povjesničara. I. Kukuljević se upravo na Bašćanskoj ploči okušao i kao epigrafičar u užem smislu pokušavajući je pročitati i datirati. Putujući u Italiju posjetio je i Bašku sa spomenikom »in situ«. O tome je izvjestio u Arhivu iz 1857. godine ¹¹, a podrobnije je pisao i u drugim časopisima. ¹²

Kukuljević je prvi prezentirao i poznati tada otkriveni natpis hrvatskog kneza Branimira iz Muća. Naime, kada je Kukuljević 1873. godine izdao prvi svezak »Diplomatičkog zbornika« u njega je uključio i 11 epigrafičkih spomenika koji su »sačuvani iz vremena samostalnih vladara hrvatskih«. ¹³ U predgovoru navodi da natpisi iako »ni malo ne spadaju u zbornik listinah, to sam ipak za nadopuniti malen broj izvornih povjestnih spomenikah iz vremena samostalnih vladara hrvatskih, priobćio na kraju knjige i njeke do sad malo poznate nadpise od g. 680. do 1101«. ¹⁴ Među njima su osim Branimirova, koji je samo precrtan, a Kukuljević u predgovoru navodi u međuvremenu izašlo tumačenje Račkoga (koji je i sam bio u dvojbi, jer smo u korespondenciji njegovoj pronašli pisma primljena od Sickela s kojim se savjetovao) i natpis s krstionice kneza Višeslava, Godečajev Ljubomira Tepčije, zatim epitafi nadbiskupa Ivana i Lovre iz Splita, epitaf kralja Zvonimira iz rukopisa HSM iz Barberinske biblioteke, epitaf dubrovačkog nadbiskupa Vitala i još neki drugi. ¹⁵

Kako je Kukuljevićev »Diplomatički zbornik« doživio vrlo oštru kritiku od Račkoga i Sickela, iako sa znanstvenog i stručnog stajališta zaista opravdanu, ona je samo produbila od ranije zahladene odnose između Račkoga i njegova učitelja i poticatelja Kukuljevića, pa tako i Akademije, to u predgovoru II. sveska istog zbornika koji izlazi 1875. godine Kukuljević upućuje oštar žalac Akademiji a **de facto** njezinu predsjedniku F. Račkom. Kukuljević je u tom svesku objavio još 12 natpisa iz, kako ih sam datira, XII. stoljeća, te kaže: »kad žalibože toli potrebita sbornika nadpisah sriednjega vieka jošte neimamo; premda naša revna akademija znanostih, kako se glasa i na takovu sbirku u novije doba također svoju pozornost obratila, navlastito pako na toli mnogobrojne nadpise dalmatinske«. ¹⁶

Inače, braneci od spomenutih napada svoj »Diplomatički zbornik«, Kukuljević je svjestan nedostataka i manjkavog povijesnog, paleografskog, diplomatičkog, epigrafičkog znanja kao i znanja latinskog jezika, ali ističe svoje razloge koji ga motiviraju da ipak postupi kako je napravio: »Konačno pako proučanje o istinitosti listinah imade se svakako prepustiti budućnosti osobito kod Hrvatah, koji nije početnici u kritičnom pisanju povjesti imamo za sada jedino sbirati povjestne spomenike, pa tek s vremenom izključivati iz njih ono, što ćemo moći dokazati, e da je sumnjivo i lažljivo«. ¹⁷ Da je takav stav ispravan i za epigrafičku spomeničku baštinu, pokazalo se vremenom, jer je pripisivanje krstionice kneza Višeslava hrvatskom povijesno-kulturnom krugu bilo opravdano.

Iako se, očito je, Kukuljević nije stigao temeljito baviti epigrafikom, jer je većinu natpisa objavljivao nerazriješivši sve kratice, ipak ga je rad na tom području znanosti pratio stalno u gotovo četrdesetogodišnjem razdoblju. Shvaćao je važnost srednjovjekovnih natpisa, kao što smo naprijed iznijeli, ali nije zanemarivao ni antičke. Tako u radu, prvoj sintezi takve vrste, »Panoniji rimskoj«, objavljuje natpise koje ili preuzima iz literature odnosno Katančića ili ih nalazi na terenu. ¹⁸

Zbog takve Kukuljevićeve aktivnosti mnogi su antički natpisi s našeg područja ušli i u Mommsenov »**Corpus inscriptionum latinarum**«. Th. Mommsen je Kukuljeviću bio zahvalan i cijenio je njegovo umijeće. ¹⁹

Kao kruna rada na epigrafičkoj baštini jest Kukuljevićevo djelo objavljeno posthumno »Nadpisi sredovječni i novovjekni na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji« izašlo iz tiska 1891. godine. ²⁰ Zbirka je to natpisa na latinskom, njemačkom i hrvatskom jeziku pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom. Uključeni su kao dodatak natpisi iz Medimurja koje je tada bilo u sastavu Ugarskog kraljevstva. Ukupno je prezentirano 1342 natpisa od kojih,

nažalost, samo 150 je iz razdoblja do kraja XVI. stoljeća, a tek 50 baš iz srednjeg vijeka. Promatrano iz današnje perspektive i s pozicije znanosti toj zbirci ima mnogo nedostataka. Međutim, kako vrijeme više prolazi to je u nekim aspektima značaj veći. Iako djeluje paradoksalno, ali još 1875. godine Kukuljević, kako smo naprijed naveli, predbacuje Akademiji da još nije izdala zbornik natpisa, a mi tu istu tvrdnju možemo ponoviti i danas, 120 godina kasnije jer su još uvijek Kukuljevićevi »Nadpisi sredovječni...« jedini monografski i koliko-toliko cjelovit zbornik natpisa. Isto tako činjenica, koja je u XIX. stoljeću bila upitna, tj. objavljivanje natpisa iz tog stoljeća danas nije nedostatak ove knjige. Naime, mnoge natpise zub vremena je uništio kao i burni događaji na ovim našim prostorima i velika je sreća što su ipak zabilježeni kod Kukuljevića.

U Arhivu HAZU, u Kukuljevićevoj ostavštini nalazi se još jedan rukopis koji se činio spremnim za tisak. Tako je smatrao Kukuljevićev sin Božidar nudeći Akademiji 200 forinta potpore da se objavi. Međutim recenzija je bila negativna, rukopis je odbijen uz obrazloženje da je već 100 natpisa objavljeno. Riječ je o zbirci natpisa pod naslovom »Nadpisi istranski sa otoci Krkom, Cresom i Pagom«²¹ U dodatku su i natpisi iz Trsta. Ukupno je sakupljeno 573 natpisa. Većina ih je iz Istre, a 104 su sa spomenutih otoka. Uglavnom su latinski i talijanski, ali i 99 je natpisa pisanih glagoljicom. Razvrstani su kao i natpisi iz Hrvatske i Slavonije po abecednom redu obzirom na lokalitet. Dakako, da se među njima nalazi i već prije spominjana Bašćanska ploča te korespondencija Crnčića i Kukuljevića vođena o tom spomeniku kada još nije, kao što smo spomenuli, bila izvršena znanstvena identifikacija. Crnčić tada još govori o nekom čudnom natpisu.²² Čini se da ovaj rukopis nije doraden za tisak niti kao prethodna objavljena zbirka natpisa iz Hrvatske i Slavonije.

Moramo na kraju zaključiti da Kukuljević nije bio vrstan epigrafičar. Bolji je bio u obradi antičkih natpisa, o čemu svjedoči i pohvala Th. Mommsena, dok se u razrješavanje srednjovjekovnih nije niti upuštao (npr. Branimirov) ukoliko su imali mnoštvo kratica.

Ipak smatram da nije potrebno biti prestrog sudac kao što su u slučaju diplomatske građe biti Sickel i Rački, koji su prošli sasvim drugačije školovanje, nego se treba pridružiti, kako mišljenju samog Kukuljevića o svojoj ulozi sakupljača povijesnih vrela, tako i J. Šidaka koji je u njegovoj osobi prepoznao upravo sakupljača narodne baštine stvarajući riznicu dostupnu istraživaču koja je ujedno i poticaj. Svakako je nužno uzeti u obzir i cjelokupnu Kukuljevićevu djelatnost i obzirom na činjenice koje proizlaze iz toga vrednovati njegov doprinos sakupljanju, proučavanju i prezentiranju epigrafske baštine.

Možemo i danas preporučiti svim istraživačima da upravo u njegovim spisima u arhivima mogu pronaći mnoge poticaje koji im na terenu mogu biti pravi putokaz.

SAŽETAK

Ivan Kukuljević Sakcinski u svojoj sveobuhvatnoj i bogatoj djelatnosti na polju istraživanja i prikupljanja kulturne i povijesne baštine bavio se i epigrafikom. Otkrivao je, istraživao, obrađivao i publicirao epigrafske spomenike od rimskih vremena do XIX. stoljeća. Rad na epigrafskoj baštini osmislio je i proveo kroz djelatnost »Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine«. Svrha utemeljenja takvog društva bila je sabiranje građe na temelju koje će se moći kritički pristupiti obradi povijesti hrvatskog naroda s ciljem osvješćivanja naroda.

Preko povjerenika, a osobitim trudom Mijata Sabljara, Kukuljević je dolazio do mnogih epigrafskih spomenika. Objavljivao ih je u svojim izvješćima sa znanstvenih putovanja, u zbirnama diplomatskih povijesnih vrela. Zaslužan je za otkrivanje u Veneciji krstionice kneza Višeslava i njezino pripisivanje hrvatskom kulturnom korpusu. Isto tako znanstvenicima je prvi ukazao na Bašćansku ploču i okušao se kao epigrafičar pokušavajući razriješiti taj izuzetno važan

glagoljski natpis. Posthumno je objavljeno njegovo djelo »Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji« koje sadrži 1342 natpisa na latinskom, njemačkom i hrvatskom jeziku pisana latinicom, glagoljicom i ćirilicom. U Arhivu HAZU čuva se rukopis još jedne epigrafičke zbirke, koju je priredio za tisak, »Nadpisi istranski sa otoci Krkom, Cresom i Pagom« sa 573 natpisa, većinom iz Istre, ali i sa spomenutih otoka.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI AS AN EPIGRAPHIST

Summary

Ivan Kukuljević Sakcinski's comprehensive and extensive activity in researching and collecting the cultural and historical heritage included the study of epigraphy. He discovered, researched, described and published epigraphic monuments dating from Roman times to the 19th century. He gave meaning to his work on the epigraphic heritage and carried it out through the activity of the »Society for Yugoslav History and Antiquities«. The aim with which the society was founded was to collect material which would provide the basis for a critical study of the history of the Croatian people in order to raise national consciousness.

Kukuljević collected numerous epigraphic monuments with the help of his assistants, especially Mijat Sabljar. He published them in his reports from field trips, in collections of diplomatic historical sources. He is responsible for the discovery, in Venice, of Prince Višeslav's baptismal font and for the fact that it was ascribed to the Croatian cultural corpus. He was also the first to draw the attention of scholars to the Baška Stone Tablet and he tried his hand as an epigraphist endeavouring to decipher this exceptionally important Glagolitic inscription. His work entitled *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji*, which contains 1342 inscriptions in Latin, German and Croatian written in the Latin, Glagolitic and Cyrillic scripts, was published posthumously. The Archives of the Croatian Academy of Arts and Sciences contain the manuscript of another epigraphic collection which he had prepared for publication, entitled *Nadpisi istranski sa otoci Krkom, Cresom i Pagom*. It contains 573 inscriptions, mostly from Istria, but also from the islands mentioned in the title.

Although it may be concluded that Kukuljević was not a brilliant epigraphist, because he was self-taught, the assessment of J. Šidak, to the effect that he was a collector of the national heritage who created a store of material available to researchers, is a valid one.

BILJEŠKE

1. Citirano prema: J. ŠIDAK, Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije, *Historijski zbornik*, god. XXV–XXVI, 1972–1973, Zagreb 1974, 11; inače: V. NOVAK, Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru (Prilog hrvatskoj historiografiji u drugoj polovini XIX stoljeća), *Zadarska revija* III, IV, Zadar 1954. i 1955, pos. ot., 3–4.
2. To su: Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni 1854, *Neven*, IV, Zagreb 1855, 261–270, 277–282; Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, IV, Zagreb 1957, 305–392. Iz tog perioda je i manji prilog: Izvjestje načelnika društva g. Ivana Kukuljevića Sakcinskog o svom putovanju u Mletke i u Beč god. 1853. *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, III, Zagreb 1854, 334–338.
3. Pravila društva za Jugoslavensku povjestnicu i starine, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, I, Zagreb 1851, 237.
4. I. KUKULJEVIĆ, Pitanja na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povjestnice, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, I, Zagreb 1851, 241.
5. I. MIRNIK, Mijat Sabljar, *Muzeologija*, 28, Zagreb, 1990, 14–18.

6. Signatura: Arhiv HAZU XV 23/D VI 91.
7. Vidi bilj. 2.
8. Nav. dj., Arkiv, III, 336; Arkiv, IV, 390–392.
9. I. PETRICIOLI, Krstionica s imenom »Vissaslavo duci« i problem ninskog baptisterija, Starohrvatska prosvjeta, ser. III., sv. 14, god. 1984, Split 1985, 125–134.
10. F. ŠIŠIĆ, Priručnik izvora hrvatske historije, Zagreb 1914, 136.
11. Nav. dj., Arkiv, IV, 310–311.
12. I. KUKULJEVIĆ, Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije (pretiskano iz »Hrvatskog Sokola« i »Vienca«), Zagreb, Tiskom Dioničke tiskare 1873, 21–23.
13. I. KUKULJEVIĆ, Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom, dio I, Zagreb 1874, 215–220.
14. Isto, str. X.
15. Isto, 215–220.
16. I. KUKULJEVIĆ, Diplomatički sbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom, dio II, Zagreb 1875, str. VI.
17. I. KUKULJEVIĆ, Odgovor Dru. Račkomu, na ocjenu moga diplomatičkoga sbornika, knj. I. u Radu knj. XXVII., Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, XII, Zagreb 1875, 115.
18. I. KUKULJEVIĆ, Panonija rimska, Rad JAZU, XXIII, Zagreb 1873, 86–157.
19. T. SMIČIKLAS, Život i djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Rad JAZU, CX, Zagreb 1892, 187.
20. I. KUKULJEVIĆ, Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd., Zagreb 1891, 391 str.
21. Arhiv HAZU XV/23 D VI, 93.
22. Isto

Primljeno: 1995-5-15